

Sjećanje na Antu Starčevića u Lici*

Ante Starčević za života se afirmirao kao promicatelj moderne hrvatske nacionalne misli. Po tome je i poslije smrti u Zagrebu 28. veljače 1896. ostao prepoznatljivim u kolektivnoj memoriji, a zadržao se i u sjećanju naraštaja Ličana u Lici i izvan nje. O Starčeviću se danas mnogo toga zna, ali je slabo poznato što su o njemu pisale novine koje su izlazile u rodnoj Lici i lička glasila izvan Like. Ovaj rad istražuje aspekte kulture sjećanja i zaborava na temelju lokalnih ličkih novinskih glasila u duljem trajanju od preko jednoga stoljeća. Apologetska mitologizacija tijekom prve polovice 20. stoljeća i gotovo spomenička kanonizacija Starčevića u Lici uoči Drugoga svjetskog rata ustupila je mjesto dominantnom ignoriranju i potpunom prešućivanju te izrazito reduciranoj javnoj cirkulaciji u drugoj polovici 20. stoljeća da bi se nastavila afirmacijom i stabilizacijom u kolektivnom pamćenju potkraj 20. i početkom 21. stoljeća.

Ante Starčević, rođen 23. svibnja 1823. u Velikom Žitniku kraj Gospića, za života se afirmirao kao promicatelj moderne hrvatske nacionalne misli. Po tome je i poslije smrti u Zagrebu 28. veljače 1896. ostao prepoznatljivim u kolektivnoj memoriji, a zadržao se i u sjećanju naraštaja Ličana u Lici i izvan nje. O Starčeviću se danas mnogo toga zna,¹ ali je slabo poznato što su o njemu pisale novine koje su izlazile u rodnoj Lici i lička glasila izvan Like. U tu svrhu ovdje su primarno analizirane relevantne novine kao povijesni izvori, a djelomično i periodika te druga izdanja, u rasponu od kraja 19. do početka 21. stoljeća. Premda uvid u tisak nije jedini mogući pristup toj temi, on je relevantan i reprezentativan putokaz, a značajan je i za kulturu sjećanja u područnom, nacionalnom i europskom kontekstu.

Njemačka znanstvenica Aleida Assmann, koja se bavi kulturnim pamćenjem, razvila je model sjećanja i zaborava. Prema tome modelu, sjećanje i zaborav mogu biti aktivni i pasivni. Aktivno sjećanje podrazumijeva selekciju, skupljanje, radnu memoriju, mjere predostrožnosti protiv zaborava, kulturne institucije koje čuvaju prošlost kao sadašnjost, kulturne poruke koje traju dugo i namijenjene su stalnom ponavljanju i spašavanju te kanon, muzej i spomenik. Kanon je aktivno

* Ovo istraživanje provedeno je u sklopu projekta „Pogranični razvoj na prostoru između Une i Jadrana: od Habsburške Vojne krajine do Schengenskoga ruba EU“ (BAD) koji financira Europska unija - NextGeneration EU (ur. broj projekta 01/08-73/23-2519-14).

¹ Usp. GROSS 2000; BARIŠIĆ 2022, i ondje navedena literatura.

sjećanje i pamćenje koje čuva prošlost u sadašnjosti pomoću npr. predmeta na muzejskim izložbama te je često insceniran, posredovan ili promican od strane institucija vlasti ili države. Pasivno sjećanje predstavlja akumuliranje, referentnu memoriju, institucije koje čuvaju prošlost kao prošlost te arhiv i skladište kulturnih relikvija. Arhiv je pasivno pohranjeno sjećanje i pamćenje koje čuva prošlost u prošlosti pomoću npr. muzejskih ostava, a pripadaju mu i svjedočanstva koja nisu posredovana. Pasivni zaborav odnosi se na postupke koji nisu namjerni kao što su gubljenje, prikriivanje, zapuštanje, zapostavljanje, zanemarivanje i raspršivanje materijalnih ostataka u zaboravljenim depoima. Aktivni zaborav ima za cilj postupke koji su namjerni kao što su negiranje, uništavanje, materijalna destrukcija, tabu, cenzura i smeće.²

Polazeći od navedenog teorijskog okvira, ovaj prilog o sjećanju na Antu Starčevića u Lici pokušaj je komunikativnog posredovanja nekih temeljnih obavijesti, najčešće prigodnih, u rasponu od kraja 19. do početka 21. stoljeća. U tu su svrhu analizirane sljedeće novine: *Hrvat* (Gospić, 1895 – 1911), *Starčevićanac* (Gospić, 1907 – 1908), *Lički Hrvat* (Gospić, 1922 – 1924), *Lička sloga* (Zagreb, 1934 – 1941), *Lički Hrvat* (Zagreb, 1937 – 1938), *Velebit* (Gospić, 1944 – 1945), *Ličke novine* (Zagreb-Gospić, 1953 – 1976), *Lički vjesnik* (Gospić, 1976 – 1991) i *Vila Velebita* (Zagreb, od 1992. do danas). Riječ je o serijskim publikacijama koje su izlazile u Austro-Ugarskoj i prvoj Jugoslaviji,³ a zatim u NDH, drugoj Jugoslaviji i suvremenoj Republici Hrvatskoj.

Pravaški *Hrvat*, list za pouku, gospodarstvo i politiku u Gospiću, istaknuo je 5. ožujka 1896. na naslovnoj stranici vijest o Starčevićevoj smrti,⁴ a iz toga grada poslane su brzopjavne sažalnice. Zadušnice za Antu Starčevića u župnoj crkvi u Gospiću služio je 28. veljače 1903. opat Franjo Canjuga. Gospičko je građanstvo bilo zastupljeno, uključujući i lijepi broj žena.⁵ Zadušnice za Starčevića također su služene u Otočcu i Senju, ali i u Zagrebu te drugim mjestima diljem Hrvatske. Od 17. siječnja 1907. do 9. svibnja 1908. izlazio je polumjesečnik *Starčevićanac*, novine Starčevićeve kluba u Gospiću. „Imenom ‘*Starčevićanac*’ kazali smo sve, što se kazati može. Kazali smo da slijedimo riječi i djela *Ante Starčevića* i *Eugena Kvaternika*, prvih boraca prošloga stoljeća za slobodu Tvoju, hrvatski narode!“ napisao je u prvome broju *Starčevićanca* odgovorni urednik Josip Brajković.⁶ Nastojanjem pravaškog zastupnika Marka Badovinca, na zadušnicama za Antu Starčevića u crkvi sv. Roka u Perušiću 10. ožujka 1909. okupilo se mnogo po-

² ASSMANN 2010: 99.

³ Usp. DOŠEN 2013: 327–344; DOŠEN 2020: 187–221.

⁴ † Dr. Ante Starčević rođen 23. svibnja 1823. umro 28. veljače 1896. *Hrvat*, 5/II (5. ožujka 1896).

⁵ Domaće viesti. *Hrvat*, 6/IX (15. ožujka 1903).

⁶ Evo nas, hrvatski narode! *Starčevićanac*, 1/I (17. siječnja 1907).

božnog naroda i inteligencije. Došla je i školska mladež sa svojim učiteljima i hrvatskom trobojnicom na prsima. Na koru je skladno pjevao učiteljski kvartet, a mjesni kapelan Franjo Horvat odrekao se naknade za misu i poklonio je kao prilog za Starčevićev spomenik. Hrvatska sokolska župa dr. Ante Starčević, osnovana 31. svibnja 1909. u Gospiću,⁷ održala je 20. i 21. kolovoza 1910. slet u Otočcu. Na slet su došli gospićki, otočki i senjski sokoli. Prvi slet sokolske župe dr. Ante Starčević u Otočcu detaljno je opisan u gospićkome pravaškom glasilu *Hrvat*.

Prema opisu u *Hrvatu*, u subotu 20. kolovoza 1910. oko podne zaputilo se iz Gospića 16 sokola sa župskim starješinom Ivanom Gojtanom u Otočac, kamo su stigli u 19 sati. U blizini Lešća (danas Ličko Lešće) izašao im je u susret izaslanik otočkih sokola, a daleko ispred Otočca dočekali su ih svi sokoli sa zastavom i glazbom. Starješine i sokoli naklonili su zastave i rukovali se, a zatim je čitava povorka krenula u grad. Kad su stigli u Otočac, počeli su gruvati mužari, a poznanici su se veselo pozdravljali. Zaputivši se dalje, povorka je došla pred stan starješine i ostavila zastave. Sokoli su se razišli, ali su se za pola sata sastali i opet u povorci obišli grad. Te je večeri pred stanom u kojem je odsjeo župski starješina Gojtan otpjevana serenada ili podoknica, tj. pjesma koja se pjevala pod prozorskim oknom. Otočke ulice kojima je povorka prolazila bile su okićene zastavama i umjereno osvjetljene. Povorka se zaustavila pred stanom starješine, gdje je glazba odsvirala koračnicu, a zatim je otočki starješina i župski podstarješina Josip Sumajstorčić pozdravio župskog starješinu naglasivši da će hrvatski sokoli biti prava narodna vojska u borbi za slobodu Hrvatske i borbi protiv svega tuđinskoga te ističući zasluge starješine za sokolsku hrvatsku ideju. Gromki uzvik „živio starešina“ triput je zaredom popratio njegove riječi. Na tome je župski starješina Gojtan posebno zahvalio dok je s balkona odgovarao na pozdrave i obećavao da će i dalje raditi za sokolsku stvar što bude više mogao, a time i za hrvatstvo. Opet je odjeknulo „živio“, a glazba je odsvirala još jednu pjesmu pa je povorka krenula dalje i došla u lijepo uređenu dvoranu gostionice „Bilo“. Ondje se razvila veselica koja je prekinuta oko 22 sata kad su Otočani otišli dočekati Senjane. Ubrzo je iz Senja došlo 27 sokola pa je glazba opet zasvirala, a zatim se nastavilo druženje pod ravnanjem župskog tajnika Milana Japunčića. Pozdravljeni su pojedini sokoli i razni drugi pojedinci te okupljeno građanstvo, a nakon svega, već kasno u noći, rastali su se svi u uzornome redu.⁸

U nedjelju 21. kolovoza 1910. bila je u šest sati ujutro budnica, a u devet su se okupili svi sokoli pa sa zastavama na čelu krenuli u crkvu, na misu koju je služio otočki župnik Juraj Ibel. On je izrekao prigodno slovo u čast hrvatskoga sokolstva i napomenuo da ono mora biti svugdje na svome mjestu u borbi za

⁷ PAAR 2011: 54.

⁸ Prvi slet hrvatske sokolske župe dr. Ante Starčević u Otočcu. *Hrvat*, 33/XVIII (27. kolovoza 1910).

vjeru i domovinu. Poslije toga su sokoli otišli na vježbalište i obavili pokusnu vježbu. Prijepodne je stigao starješina senjskih sokola Drago Vlahović s osam mladih senjskih sokolica. U podne je poslužen zajednički objed u gostionici Ivica Pavelića. Za vrijeme objeda bilo je vrlo veselo i sokoli su svestrano pozdravljali jedni druge. Osobito su se istaknule sokolice koje su zvonkim glasovima pjevale hrvatske patriotske pjesme. U 17 sati počela je javna vježba, a zatim se nastavila pučka svečanost. Javna vježba sastojala se od više točaka koje su bile dobro izvedene. Vježbe s kopljima izvodila su sva tri sokola zajedno te su ispale prilično dobro. Interesantne su bile i vježbe s čunjevima, a sokolice su spretno izvodile vježbe s obručima. Vježbe na spravama izvodili su Senjani i Otočani također dobro, a čitavom vježbom ravnao je župski vođa Josip Brajković. Poslije vježbe nastala je vreva po igralištu i oko njega. Jedni su predavali karte za tombolu, drugi bacali korijandole ili duge trake šarenih papirića, treći hrlili po čašu piva ili vina itd. Na večer je prije tombole bio vatromet, a poslije tombole ples koji je potrajao do ponoći. Oko 22 sata otišli su Senjani sa svojim starješinom, a Sumajstorčić ih je prije odlaska još jednom pozdravio i zahvalio im na brojnom sudjelovanju. Na to je senjski sokolski starješina odgovorio da su samo obavljali svoju dužnost te zahvalio Otočanima na lijepom dočeku. Oko ponoći otišli su i Gospićani koje su otočki sokoli također još jednom pozdravili i ispratili. „Samoj vježbi prisustvovao je i presv. gosp. biskup senjski Roko Vučić. On je iznenada došao, da se malo proveze, a pri tom je upotriebio baš ovu priliku. Poslije se vježbe udaljio izrazivši se pohvalno o vježbi i sudionicima njenim“, dodao je list *Hrvat*.⁹

Stota obljetnica rođenja Ante Starčevića proslavljena je 23. svibnja 1923. i u Lici, npr. u Perušiću. Tadašnji *Lički Hrvat*, glasilo ličko-krbavskih organizacija Hrvatske republikanske seljačke stranke, posvetio je poseban broj toj obljetnici. Austro-Ugarska je na koncu Prvoga svjetskog rata 1918. prestala postojati, ali nova država – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. zvala se Kraljevinom Jugoslavijom) – nije zaživjela kao ravnopravna zajednica, nego kao proširena Srbija u kojoj hrvatsko pitanje nije bilo riješeno jer su Srbi, Hrvati i Slovenci u toj državi bili smatrani jednim narodom koji ima tri „plemenska“ imena. Neravnopravan položaj Hrvata u Kraljevini SHS doveo je do silnog uspona i političkog otpora seljačkoga pokreta pod vodstvom narodnog tribuna Stjepana Radića koji je 11. lipnja 1922. održao govor na grobu Ante Starčevića u Šestinama kraj Zagreba. Nakon što je Hrvatska čitaonica „Lička vila“ u Gospiću 11. ožujka 1922. priredila četvrtu „prijateljsku večer“ posvećenu uspomeni na Antu Starčevića, *Lički Hrvat* pod uredničkim usmjeravanjem zastupnika Marka Došena pisao je 16. ožujka 1922. o Starčeviću u povodu obljetnice njegove smrti, a ličke su organizacije HRSS-a na svojem sastanku 21. svibnja 1922. najavile da će Lika „dostojno proslaviti

⁹ ISTO.

hrvatskoga najvećeg sina prošlosti i svog zemljaka“.¹⁰ Središnja proslava stote obljetnice rođenja Ante Starčevića u Lici održana je na katolički blagdan Duhova 20. svibnja 1923. u Perušiću.

Prema opisu u *Ličkom Hrvatu*, na svetkovinu Duhova 20. svibnja 1923. oko 10 sati okupilo se pred crkvom sv. Roka u Perušiću više od 3000 ljudi iz Perušića i okolice, ali i iz Gospića, Ličkog Osika, Široke Kule, Pazarišta i drugih mjesta. Duga povorka muškaraca i žena ušla je pod zastavama u perušićku crkvu u kojoj je misu služio mladi kapelan iz Istre, koja je tada bila u sastavu Italije. Na staroj „turskoj kuli“, jednom od simbola Perušića, lepršala je hrvatska trobojnica. Kad je narod poslije mise izašao pred crkvu, pjevački zbor „Hrvat“, koji je pod ravnanjem zborovođe Miše Vuksana pjevao na crkvenome koru, otpjevao je pjesmu u čast Zrinskih i Frankopana. Potom je zastupnik Marko Došen progovorio o životu, značaju i znamenitosti Ante Starčevića. Na njegove riječi nadovezao se zastupnik Karlo Brkljačić i spomenuo Antuna Radića kao prvog pokretača seljačke stranke, kojoj je na čelu predsjednik Stjepan Radić kao predstavnik cjelokupnoga naroda. Čuli su se burni poklici: „Slava uspomeni velikih pokojnika“, „Živio Radić“, „Živili naši zastupnici!“, „Živili Gospićani“, „Živili Perušićani i s njima vredna mladost!“. Pjevači su otpjevali pjesmu „Hrvatskoj“, a povorka je uredno otišla prema trgu na odmor i objed. Neki su Gospićani morali vlakom natrag jer su spremali doček križevačkoj školskoj mladeži koja je te večeri priređivala koncert u Gospiću. Oko 14 sati nastala je u Perušiću vesela pučka zabava: utrkivanje, skakanje, penjanje i bacanje kamena s ramena. Oko 20 sati započela je predstava „Posljednji Zrinski“, koja je trajala skoro do ponoći. Predstavu je uvježbala i izvela perušićka mladež s barjaktarom Ivanom Rukavinom Palentom, a jedan od organizatora proslave bio je Jure Umić, tada predsjednik organizacije HRSS-a u Perušiću. „Neznaš koga bi više hvalio i čije ime više spomenuo. Nu prešutiti nemožemo, nesmijemo jer zaslužuju svaku hvalu i podporu: naš vrli kapitan Jure i njegova mladenačka četa“, dodao je *Lički Hrvat*.¹¹

Lički Hrvat je u povodu 100. obljetnice rođenja Ante Starčevića objavio i prigodnu pjesmu iz pera Marka Došena:

*„Divni starče! Sine kršne Like!
A najveći roda Hrvatskoga!
Evo Tvoje nama mile slike
U proslavu stogodišnjeg dana
Što hrvatska rodila te majka*

¹⁰ 1823.-1923. Do godine bit će: Stogodišnjica rođenja Ante Starčevića. *Lički Hrvat*, 15/I (1. lipnja 1922).

¹¹ Proslava 100 godišnjice Starčevića u Perušiću. *Lički Hrvat*, 18/II (24. svibnja 1923).

*Ti probudi svete uspomene
Iz prošlosti starinskih Hrvata.
Snaga Tvoga duha velikoga,
Podigla je narod iz mrtvila:
Crnih vrana kad graktahu jata
Nema sada, nema već Hrvata.*

*Gromku rieč Ti podiže svoju,
I u tešku prot' dušmanim boju,
Ti pokaza prošlost našu slavnu,
Ti nam odkri slavu starodavnu
Velu borbu naših praotaca.*

*Ti napisa svojim perom zlatnim
Liepe misli duha hrvatskoga:
Za slobodu, pravdu i čovječtvo.
Ti podignu zastavu Hrvatsku.
Ti pokaza pute pravog bratstva
I Hrvatskog narodnog jedinstva*

*Tvog u slavu stogodišnjeg dana,
A pod vodstvom Radića Stipana
Kliče glasno naša kršna Lika
Hrvatska će biti republika!*

D. ¹²

Godine 1936. navršila se 40. obljetnica smrti Ante Starčevića, o čemu je pisala i *Lička sloga*, novine za gospodarstvo i prosvjetu, (polu)mjesečnik koji je pod uredničkom palicom Ivana Š. Brkića izrastao u najznačajnije ličko glasilo između dvaju svjetskih ratova. *Ličku slogu* pokrenuli su 2. veljače 1934. zagrebački Ličani koji su osnovali Društvo Ličana u Zagrebu.¹³ Dvije godine kasnije, Društvo Ličana pružilo je potporu obilježavanju 40. obljetnice smrti Ante Starčevića i 80. obljetnice rođenja Nikole Tesle, i to u svrhu razvitka periferne Like. U članku „Kakve proslave treba Lika“ potkraj veljače 1936. pisala je *Lička sloga* u prosvjetiteljskoj inspiraciji ovako: „Ima načina, kako da se ove proslave pretvore i iskoriste za dobre i plemenite svrhe, pa da tako postanu trajnije, korisnije i plemenitije, a to je da se ostvare neka korisna djela u Lici. Zato smo i istakli, kako je Lika više dala narodu i čovječanstvu nego primila i kako je u Lici danas stanje očajno, pa kud veće proslave, nego da se natječemo svi mi, koji slavimo Starčevića i Teslu, ko će više učiniti dobra Lici. U njihovu slavu treba po Lici isparcelirati i obraditi vrištine, elektrificirati Gacku i Liku, graditi prosvjetne domove, čitaonice i knjiž-

¹² Ante Starčević 1823. – 1923. *Lički Hrvat*, 17/II (17. svibnja 1923).

¹³ O Društvu Ličana u Zagrebu usp. BRLIĆ 2017: 359–368.

nice, kopati bunare, osnivati voćne rasadnike, izgrađivati putove i ceste, kanale za natapanje polja, osnivati zadruge, kućanske i gospodarske tečajeve, fondove za plemenite svrhe: odgajanje i školanje djece i t.d. U najmanju ruku trebalo bi sagrađiti u Pazarištu i u Smiljanu prosvjetne domove (u Smiljanu već rade na tom)¹⁴.

U Perušiću su 27. veljače 1936. odslužene svečane zadušnice za Antu Starčevića, Matiju Gupca i Antuna Radića. Poslije toga je trgovac Ante Vlainić u perušićkom Hrvatskom domu održao predavanje o životu i radu pokojnika. Predavač je bio stalno prekidan jer su mu oduševljeni Perušićani stalno odobrali. Misu zadušnicu za Matiju Gupca i Antu Starčevića tog je dana održao i Krsto Lončarić, župnik u Ličkom Novom. Na harmonici je svirao trgovac Milan Jelača uz pratnju djevojačkog crkvenog zbora. Crkveno postolje na koje se polažu mrtvački ljesovi bilo je okićeno cvijećem, zastavom spuštenom na pola koplja te slikama Matije Gupca na stratištu i Ante Starčevića.

U prostorijama Društva Ličana na Trgu kralja Tomislava 18 u Zagrebu održana je 27. veljače 1936. u 20 sati svečana komemoracija u spomen na 40. obljetnicu Starčevićeve smrti. Bivši austrougarski podmaršal u miru Martin pl. Vrkljan de Pilar, predsjednik Društva Ličana, pozdravio je kratkim govorom nazočne u punoj dvorani i izložio svrhu komemoracije na kojoj su se okupili članovi Društva bez razlike narodnosti i vjere te brojni drugi sugrađani. Zatim je predao riječ umirovljenom ministru Ivici Kovačeviću koji je u dvosatnom govoru prikazao život i rad Ante Starčevića kao i političke, gospodarske i socijalne prilike u Austro-Ugarskoj i Hrvatskoj. „Predavač nam je iznio mnogo toga novoga iz svojih uspomena na Staroga, jer je i on kao mladi student surađivao sa Starčevićem. Predavanje je bilo često prekidano burnim odobravanjem, a na koncu je završeno rodoljubnim klicanjem i sviranjem himne“, izvijestila je *Lička sloga*.¹⁵

Središnja svečanost u povodu 40. obljetnice smrti Ante Starčevića u Lici održana je u Klancu, gdje je 24. svibnja 1936. otkrivena spomen-ploča na župnoj crkvi u kojoj je Starčević bio kršten. „Jučer je u Pazarištu otkrivena spomen-ploča dru Anti Starčeviću, koju su postavila Braća Hrvatskog Zmaja“, započela je *Lička sloga* opis otkrića Starčevićeve spomen-ploče u Klancu, koji se tada iskazivao pod imenom Pazarišta. „Svečanosti je prisustvovalo mnoštvo naroda iz bliže i daljnje okolice. Računa se, da je bilo prisutno preko 10 hiljada ljudi. Iz Šestina je prisustvovalo pjevačko društvo ‘Sljeme’. Na proslavu su iz Zagreba došli dr. Ivan Pernar, dr. Torbar, Milutin Majer i drugi. Potom je župnik Margan odslužio svetu misu“, nastavila je *Lička sloga*. I dodala: „Nakon mise održana je javna skupština, koju je otvorio Ante Vlainić. Prvi je govorio Stipan Vukšić o dru Anti Starčeviću. Zatim je jedan dječak deklamirao pjesmu Anti Starčeviću od Marije Kumičić, a potom je društvo ‘Sljeme’ otpjevalo narodnu himnu. Glazba je pak

¹⁴ Kakve proslave treba Lika. *Lička sloga*, 5/III (25. veljače 1936).

¹⁵ Uspomen na 40-godišnjicu smrti dra Ante Starčevića. *Lička sloga*, 7–8/III (7. travnja 1936).

otsvirala jedan marš. Nakon toga je izaslanik Braće Hrvatskog Zmaja, Milutin Majer, otkrio spomen-ploču, na kojoj je uklesan ovaj natpis: 'U ovoj crkvi kršen je dr. Ante Starčević, vođa i učitelj hrvatskog naroda, koji se rodio u Žitniku 23. svibnja 1823. Podigoše Braća Hrvatskog Zmaja'. Nakon što je otkrio ploču, Milutin Majer ju je predao u ime Braće Hrvatskog Zmaja narodu na čuvanje. Zatim je održao govor o ličnosti dra Ante Starčevića. Potom je govorio dr. Ivan Pernar o dru Anti Starčeviću kao preteči hrvatskog seljačkog pokreta. Nakon govora dra Pernara položeni su mnogi vijenci."¹⁶

Prigodom otkrića spomen-ploče Anti Starčeviću u Klanцу održana je konferencija povjerenika gospodarske zadruge „Sloga“ iz svih krajeva Like u nazočnosti Pere Bakovića, izaslanika „Sloge“.¹⁷ Na konferenciji se govorilo o tome kakve se sve mjere trebaju poduzeti u tome kraju u svrhu podizanja cijena seljačkim proizvodima, a naročito dizanja cijena ličkim janjcima koji su se na veliko izvozili u ostale krajeve Hrvatske. Istodobno je Kotarsko načelstvo u Perušiću podnijelo prijavu Banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu da su neki mladići prilikom proslave otkrića spomen-ploče Anti Starčeviću u Klanću dijelili ilegalne letke i značke s natpisom „ŽAP“ (Živio Ante Pavelić). Pojedinci su i u Perušiću klicali samostalnoj hrvatskoj državi i ustašama koji su u inozemstvu (Italija, Mađarska) postavili zahtjev za Hrvatskom izvan Kraljevine Jugoslavije, u kojoj su od diktature kralja Aleksandra i Srbi i Hrvati i Slovenci bili smatrani Jugoslavenima. Na letku je, između ostaloga, pisalo: „Hrvatska braćo! Zakunite se i danas svetom uspomenom pradjedovskom krvlju i žrtvama vaših sinova i braće, vaših majki i sestara, da ćete još jače stati uz barjak umrlog Ante i našeg živog Ante i borbom ustrajati do ostvarenja narodne slobode, čija zora na obzorju puca.“¹⁸ U proslavi su sudjelovali i viđeniji otočki građani, uključujući kotarskog liječnika Vladimira Milasa i ljekarnika Franju Časteka. Uprava policije u Zagrebu saslušala je činovnika Božidara Murgića i publicista Juru Pavičića, ali oni nisu priznali da su donijeli bilo kakve letke ili značke iz Zagreba u Klanac. Na kraju je student Dinko Milinković kažnjen s 200 dinara, pojedini Otočani (Marko Kovačević, Jure Orešković, Luka Kolaković, Ivan Muhar, Ivica Atalić, Josip Favale, Mate Lončarić, Nikola Durbešić, Blaž Biondić i Petar Biondić) sa 100 dinara, a ostali (Jure Bobinac, Pavao Crnić i Josip Turovac) s 50 dinara globe, jer se ustanovilo da su oni uzvikivali zabranjene poklike u Perušiću, dok su ostali osumnjičeni, uključujući činovnika Murgića i publicista Pavičića, oslobođeni krivnje i kazne zbog pomanjkanja dokaza.

U nedjelju 26. srpnja 1936. proslavio je i Otočac 40. obljetnicu smrti Ante Starčevića. Više od 20 000 seljaka iz okolice s više od 500 konjanika došlo je taj dan u Otočac. Tako veliku manifestaciju nije dotad imalo ni jedno mjesto u Lici. Na

¹⁶ Otkriće spomenploče dru Anti Starčeviću u Pazarištu. *Lička sloga*, 10/III (28. svibnja 1936).

¹⁷ O Gospodarskoj slogi od 1935. do 1941. usp. ŠUTE 2010.

¹⁸ HR-HDA-1354, Režimske i reakcionarne organizacije, kut. 7, inv. br. 507 (1937).

proslavi su govorili otočki župnik Grga Starčević, odvjetnik Lokmer i zastupnik Anton (Tone) Pavlović iz Križpolja kraj Brinja. Uz prikaz Starčevićeva života i rada bilo je riječi i o hrvatskom seljačkom pokretu od njegova postanka do tih dana. Zaslugom otočkog ljekarnika Franje Časteka i trgovca Ivica Žubrinića u proljeće 1937. prikupljeno je 5300 dinara za spomenik Anti Starčeviću. Otočka je općina dala 1000 dinara za tu svrhu, a u prikupljanju novčanih sredstava istaknuli su se trgovac Tomica Žubrinić, trgovac Mate Nikšić iz Sinca, Josip Banić i Josip Zubčić te Ivica i Josip Dujmović. „Neki su ovdje mišljenja, da se u Pazarištu odnosno Žitniku podigne umjesto spomenika pučki prosvjetni dom, posvećen uspomeni Starčevića, što bi najdostojnije i odgovaralo njegovoj skromnosti i njegovu rodoljublju“, komentirala je *Lička sloga* skupljanje novčanih sredstava u Otočcu za spomenik Anti Starčeviću.¹⁹

Iako su pod utjecajem političkih promjena u Europi jačale nepomirljive tendencije u društvu poput fašizma i komunizma, Ličani u Zagrebu zaključili su na skupštini 14. ožujka 1937. da se Društvo Ličana i Hrvatski športski klub „Ličanin“ nemaju zbog čega svađati.²⁰ Problem je bio u tome što je pojedincima bilo teško razlikovati kulturni i socijalni rad od politike i borbenosti u politici. Dok je Društvo Ličana iz Zagreba na stranicama *Ličke sloge* pozivalo svoje članove i zemljake u Šestine da se poklone grobu Ante Starčevića kao „najvećeg Ličanina i Hrvata“, a Akademski pododbor Matice hrvatske, osnovan te godine u Gospiću, organizirao predavanje svojega člana Nikole Matijevića o Anti Starčeviću i Srbima sa živom raspravom, u Zagrebu je 15. kolovoza 1937. počeo izlaziti novi *Lički Hrvat*. Premda je odgovorni urednik mjesečnika, koji je izdavao konzorcij „Lička štampa“, bio Grga Lulić, stvarni urednik Božidar Murgić pokušao je okupiti ličku studentsku omladinu pod Starčevićevom zastavom protiv marksizma. Dok je uredništvo *Ličke sloge* relativiziralo vrijednost podizanja spomenika kao načina slavljenja velikana, Murgić je smatrao je da Zagreb, uz spomenik Ante Starčevića, treba podignuti i spomenik Eugenu Kvaterniku kako ne bi povjesničar Vaso Bogdanov iz Pančeva, autor tada aktualne studije *Ante Starčević i hrvatska politika* i brošure *Ante Starčević i socijalna pravda*, tumačio Starčevića i hrvatsku politiku.²¹ *Lički Hrvat* je isticao da je Ante Starčević „naš neumrlj učitelj“ i „lik hrvatskog značaja“. Slavio je Starčevića u uvjerenju da su njegovi socijalni nazori te katolicizam i realizam izravno suprotstavljeni komunizmu i socijalizmu. U visoko akumuliranoj mitologizaciji išao je toliko daleko da je tumačio kako su se Starčevićeve riječi „Austrija će ili propasti ili našim zahtjevima udovoljiti...“ proročki ispunile ulaskom Hitlerove vojske u Beč 12. ožujka 1938. i propašću

¹⁹ Otočac za spomenik Starčevića. *Lička sloga*, 7/IV (21. ožujka 1937).

²⁰ Nekoliko opažanja sa skupštine Društva Ličana. *Lička sloga*, 8–9/IV (25. ožujka 1937).

²¹ G. Vasa iz Pančeva tumači Hrvatima Starčevića i hrvatsku politiku. *Lički Hrvat*, 7–8/I (20. studenoga 1937).

Austrije kao države. Starčeviću je misiju *Lički Hrvat* vidio u njegovu učenju da „nema stalnosti izvan istine, ni temelja izvan prava, ni ljepote izvan kreposti, ni zasluge izvan požrtvovanja za opće dobro“ i da „nije ništa, gdje ne gospoduje razum i dužnost“.²²

U župnoj crkvi Presvetoga Trojstva u Otočcu održane su 1. ožujka 1938. zadušnice za Antu Starčevića. Mnogi otočki građani, ali i brojni seljaci iz okolice, bili su u prepunoj crkvi. Zadušnice za Starčevića održane su tih dana i u Zagrebu, Osijeku, Splitu, Koprivnici, Sarajevu i drugdje. Istodobno je Nikola Matijević iz Gospića apelirao za podizanje spomenika „ocu hrvatstva“ u ličkoj metropoli.²³ Društvo Ličana u Zagrebu promijenilo je na glavnoj skupštini 3. travnja 1938. ime u Društvo Ličana Hrvata te podijelilo 9800 dinara u kulturne i humane svrhe. Ujedno je zauzelo stav da mu nitko, uključujući i Hrvatski športski klub „Ličanin“ i konzorcij koji je izdavao list *Lički Hrvat*, ne treba davati svjedodžbu o nacionalizmu.²⁴ *Lički Hrvat* pozdravio je taj korak, ali je time izgubio razlog postojanja pa je na rođendan Ante Starčevića 23. svibnja 1938. prestao izlaziti. Početkom rujna 1938. otvorena je nova škola u Smokriću kod Lovinca, ali je usprkos pisanoj molbi Smokrićana ostala bez imena Ante Starčevića. Društvo Ličana Hrvata u Zagrebu predlagalo je gradskom poglavarstvu tijekom 1940. nova imena poput imena Marka Mesića i Ante Starčevića za zagrebačke ulice, ali u okolnostima širenja Drugoga svjetskog rata u Europi ni od toga nije bilo ništa, neovisno o tome što je banskim povjerenikom za Zagreb poslije uspostave Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. imenovan Mato Vene Starčević. „Usprkos svega toga kult velikoga Ante Starčevića ne će se u hrvatskom narodu nikada umanjiti; on će dapače još impulzivnije jačati i njegovati dogod bude Hrvata!“, žustro je komentirala inače odmjerena *Lička sloga*,²⁵ koja je posljednji put izašla 9. ožujka 1941. ili mjesec dana prije ratnoga sloma prve Jugoslavije i uspostave Nezavisne Države Hrvatske.

Partizanski tisak u Lici u ratu je od 1941. do 1945.²⁶ pisao u skladu sa stavovima koje su utvrdili komunisti doprinoseći u velikoj mjeri stvaranju uvjeta koji su odgovarali potpunom odbacivanju, prešućivanju i tabuiziranju Ante Starčevića zbog ideoloških neslaganja i njegove hrvatske državotvorne misli. S druge strane, gospićki *Velebit*, ustaško ratno glasilo za Liku i Primorje, isticao je 1. ožujka 1944. da je Starčević „lički div – Otac Domovine“;²⁷ ali ustaše nisu prihvaćali ni slijedili njegove liberalne poglede. Lički kalendari odnosno zbornici, koji su izlazili u Zagrebu svake godine od 1933. do 1943, povremeno su podsjećali

²² Starčevićeva misija. *Lički Hrvat*, 6–7/II (26. ožujka 1938).

²³ Iz metropole hrvatske Like. *Lički Hrvat*, 5/II (4. ožujka 1938).

²⁴ Glavna godišnja skupština „Društva Ličana“. *Lička sloga*, 8/V (15. travnja 1938).

²⁵ Škola u Smokriću otvorena. *Lička sloga*, 20–22/V (10. prosinca 1938).

²⁶ O tome usp. VEZMAR 1987: 61–79.

²⁷ Lički div – Otac Domovine. *Velebit*, 5/I (1. ožujka 1944).

čitatelje na Starčevića (npr. Milan Japunčić predstavio ga je u *Ličkom zborniku* za 1936. kao književnika),²⁸ ali su u vrtlogu Drugoga svjetskog rata prestali izlaziti. Poslije ratnoga sloma Nezavisne Države Hrvatske zaživjela je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (od 1963. zvala se Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom) pod vodstvom komunista. U njoj je izdavanje ličkih kalendara ponovno pokrenuto 1956. u Zagrebu, a od 1958. nastavljeno u Gospiću u novome ruhu, ali su prednost u njima dobile druge teme i drugi pristupi.

Ličke novine i *Lički vjesnik*, koji su u razdoblju socijalizma izlazili u Gospiću, radije su ignorirali nego promovirali Antu Starčevića, ali je s vremena na vrijeme u područnoj periodici bilo stanovitih uputnica na njega. Tako je Starčevićev životopis u *Ličkom kalendaru* za 1958. sastavljen prilično korektno: „Znameniti političar. Rodio se u Žitniku kraj Gospića, studirao teologiju u Pešti. Doktor filozofije postao je 1846. godine. Veći je dio svog života proveo u Zagrebu baveći se raznim poslovima – odvjetnički perovođa, urednik ‘Nevena’, tajnik Matice ilirske i dr. Politički rad razvio je šezdesetih godina. Bio je osnivač i ideolog Stranke prava, koja je dva decenija bila jedina jača opoziciona stranka u Hrvatskoj, a snagu su joj slabile koncem devetnaestog stoljeća ideološke razmirice njezinih članova. Starčević se borio za potpunu samostalnost Hrvatske temeljeći svoje zahtjeve na hrvatskom državnom pravu. Bio je ogorčeni protivnik Austrije i Mađara. Njegovu je ideologiju prihvatilo hrvatsko građanstvo i malograđanstvo, a seljaštvu je ostala daleka i tuđa. Bio je prijatelj ideja velike Francuske revolucije. Umro je 1896. u Zagrebu, a pokopan u Šestinama.“²⁹ Međutim, to nije značilo da je Ante Starčević u socijalizmu postao uzorom, nego je ključnu ulogu u njegovu uvrštavanju u *Lički kalendar* za 1958. odigrao književnik Julije Derossi iz Trogira, profesor Gimnazije „Nikola Tesla“ i Pedagoške akademije u Gospiću. Od 1966. bio je tajnik Ogranka Matice hrvatske u Gospiću, a sudjelovao je i u Hrvatskome proljeću 1971, zbog čega je morao napustiti Liku i provesti ostatak života u Zadru. Upravo je Derossi 1957. pregovarao s Milanom Grijakom, tadašnjim predsjednikom Kotarskoga odbora Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske u Gospiću, o uvrštenju Josipa Draženovića i Ante Starčevića u *Lički kalendar* za 1958. godinu. Njegova sjećanja na to kako je „Drug Vaso spasio Oca Domovine“ iz knjige *Čekulade nema: gospićka ljudikanja*, objavljene 2007, prenose se u dijelu koji se odnosi na Starčevića: „Draženović je dakle bio spašen, a preda mnom je bila natipkana kartica s energično prekrizanim prilogom o Anti Starčeviću. U kancelariji Kotarskoga odbora SSRNH zavladała je tišina. Sa zida je na druga Milana i mene strogo gledao drug Tito, a ja sam razmišljao je li bilo taktički mudro što sam se najprije borio za Draženovića. Sada drug Milan može reći kako mi je već pustio Draženovića pa ne može još i

²⁸ Književnici Ličani. *Lički zbornik za 1936. godinu*, I (IV): 99.

²⁹ Znameniti i istaknuti Ličani. *Lički kalendar i poslovni adresar 1958*: 46.

Antu Starčevića. No, moralo se dalje u boj, a ja sam s posebno ugođenim grobnim i ozbiljnim glasom upitao druga Milana intonacijom kao da smo se tek sastali: ‘Druže predsjedniče, zašto ste vi meni u popisu znamenitih Ličana za Lički kalendar 1958. izbacili doktora Antu Starčevića?’ Moje posebno svečano izrečeno pitanje kao da je malo zbunilo druga Milana. Neko je vrijeme šutio, značajno me gledajući, a onda je prešao u poluobranu, polunapadaj: ‘Ja se vama čudim, druže profesore, što ste vi kao rećemo jedan intelektualac i politički svjestan prosvjetni radnik mogli Antu Starčevića i uvrstiti u ovaj popis. Pa vi sigurno znate da su se na njega ustaše stalno pozivale kao na rećemo svoga idejnog začetnika! I što bi nama rekli naši čitatelji, a posebno oni kojima su ustaše pobile nji’ove najmilije, kad bi vid’li da je Starčević u našem ličkom kalendaru?! Čast vama, al’ to ne može nikako biti!’

Priznajem da sam bio donekle zatečen iako sam bio gotovo siguran da će se Ante Starčević povezati s ustašama. Došao sam braniti Antu Starčevića svojom vlastitom logikom, ali sam munjevito shvatio da to drugu Milanu ne bi ništa značilo. On je možda mene donekle i prihvaćao kao stručnjaka za književnost, ali nije moglo biti ni govora da bih mu ja nešto značio u ‘idejno-političkom’ smislu. Sjetio sam se kako ga je u jednoj političkoj raspravi u Gospiću netko pitao što on kao marksist misli – je li 1917. bio u pravu Lenjin ili Plehanov, a on je odgovorio da je za njega drug Tito bog i batina! E, kako mi je mozak u ovoj nevolji počeo munjevito raditi, sjetio sam se ‘boga i batine’, naime da moram pronaći neki autoritet koji će u političkom smislu nešto značiti drugu Milanu. No najprije sam uporabio lakše topništvo: ‘Znate, druže predsjedniče, to što se ustaše pozivaju na Starčevića ne znači ništa. I Talijani su se pozivali na Rimljane pa su govorili da su njihovi nasljednici iako to nema blage veze. Starčević je Starčević, a ustaše su ustaše!’, mudro sam zaključio. ‘Ma možda i ima nešto u tome, ali ne, ne, ne, ne može Starčević u lički kalendar, to bi se jako loše odrazilo, ja ne mogu iza toga stajati.’ Ja sam tada krenuo teškim topništvom. ‘Vi, druže predsjedniče, sigurno znate tko je drug Vaso Bogdanov?’ Zapravo, meni je ime Vase Bogdanova u zadnji čas prišapnula neka dobra vila. Vaso Bogdanov baš je tih godina postao redoviti član JAZU, a znao sam da je surađivao s Krležom i bio njegov prijatelj. Znao sam i da je bio jedan od najstarijih uglednih članova Komunističke partije. I, što je bilo najvažnije, u tom sam se trenutku sjetio da je Bogdanov pisao o Anti Starčeviću, i to, kako mi se činilo, vrlo povoljno. Odmah mi se nametnuo i Krleža sa svojim Baladama Petrice Kerempuha, gdje se donekle narugao Strossmayeru, a uzdizao Staroga, tj. Antu Starčevića. Sve je to meni projurilo kroz mozak kad sam drugu Milanu spomenuo Vasu Bogdanova kao osobu koju on sigurno zna. Sad, je li drug Milan znao za Bogdanova ili nije, držao se kao da je znao pa je rekao: ‘Da, da svakako, ali što s tim?’ Kako što s tim, pa, druže Milane, drug Vaso Bogdanov, kao član partije od samih njenih početaka, kao suradnik i osobni prijatelj druga Miroslava Krleže, kao ugledni akademik: član Jugoslavenske akademije, pisao je u svojim najznačajnijim djelima vrlo pozitivno o Anti Starčeviću. A i drug Miro-

slav Krležu, za kojega se zna da je osobni prijatelj druga Tita, u svojim Baladama uzdiže Antu Starčevića. I po čemu bismo mi u Gospiću trebali biti papskiji od pape? Pa mi bismo se, družu Milane, debelo kulturno i politički osramotili kad u svoj kalendar ne bismo uvrstili jednoga od najznačajnijih Ličana. Gdje s pravom ima mjesta za Nikolu Teslu, mora biti mjesta i za Antu Starčevića! Još sam ja toga namljeo drugu predsjedniku Kotarskog odbora, ali sam stalno spominjao druga Vasu i druga Krležu u paničnom strahu da bez njih ne ću spasiti Oca Domovine.

Nakon moje kulturnopolitičke ili političkokulturne tirade, koju je drug Milan pozorno slušao, nastala je tišina. Sa zida kancelarije Kotarskoga odbora i dalje je na nas strogo gledao drug Tito. Drug Milan i ja gledali smo se kao ona dva jarca na uskoj brvi. Konačno je drug predsjednik prekinuo napetu tišinu: 'Za Krležu ne kažem, to se zna, ali jeste li sigurni da je drug Vaso pozitivno pisao o Starčeviću?' 'Ali, družu predsjedniče, pa ne bih vam valjda to rekao kad ne bih bio siguran. Nismo djeca da se igramo s tako važnim i odgovornim stvarima. U ostalom, ako meni ne vjerujete, lako možete provjeriti u višim partijskim krugovima u Zagrebu.' 'Ma, vjerujem ja vama, ali nekako ne znam ni sam... bojim se da ne bi bilo kasnije nekvi' političkih neperilika, razumijete.' 'Ni govora, jamčim vam s punom odgovornošću da ne ćemo pogriješiti.' Opet je nastala tišina, ali je bilo očito da se drug Milan koleba. Znao sam da je u njega bilo ucijepljeno mišljenje kako je Ante Starčević preteča ustaša, ali ga je s druge strane zdrmao autoritet drugova Bogdanova i Krleže. Na koncu je drug Vaso ipak pobijedio, i drug Milan je, odlučivši se, prešao na familijaran ton. 'Pa, vrag š njim, nek' vam bude, neka i on uđe u kalendar, kud svi Turci, tud i ćelavi Mujo, ha, ha, ne će nam valjda skinuti glave!' 'Ma ni govora, družu Milane, vidjet ćete da će to biti dobro prihvaćeno. A vama treba čestitati što ste pokazali pravu kulturnu i političku širinu.' Dakako, bio sam sretan što sam uz pomoć druga Vase spasio Oca Domovine, pa sam drugu Milanu mogao velikodušno polaskati. Na koncu konca, tko zna bi li u to doba neki drugi predsjednik Kotarskoga odbora SSRN-a bio sklon 'idejno' popustiti kao što je to učinio drug Milan. Zato sam mu na račun Draženovića i Ante Starčevića oprostio Josu Krmpotića.³⁰

Dok je Božidar Murgić u *Ličkom Hrvatu* 1937. prigovarao tomu da Vaso Bogdanov tumači Hrvatima Starčevića i hrvatsku politiku, dotle je taj isti Vaso Bogdanov 1957. dobro došao Juliju Derossiju da u natezanju s Milanom Grijakom, predsjednikom Kotarskoga odbora Socijalističkog saveza radnog naroda u Gospiću, spasi Josipa Draženovića i Antu Starčevića od izbacivanja iz *Ličkog kalendara* za 1958. godinu. I kasnije je Starčević bio zanemarivan u *Ličkim novinama* i *Ličkom vjesniku* kao područnim glasilima Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, za razliku od npr. Nikole Tesle.³¹ Unatoč nepotpunim oblicima

³⁰ J. DEROSI 2007: 22–26.

³¹ U Smiljanu je veličanstveno obilježena 120-godišnjica rođenja Nikole Tesle. *Lički vjesnik*, 13 (557)/XXIV (15. srpnja 1976).

konfederalizma te deklarativno zajamčenim pravima i slobodama „radnih ljudi i građana“, druga Jugoslavija nije bila pluralna građanska demokracija, nego partijska država koja je počivala na ideološkom dogmatizmu i sveobuhvatnoj ulozi komunista u upravljanju višenacionalnom zajednicom, a to je naročito dolazilo do izražaja u nacionalno miješanoj i povijesnim nasljeđem opterećenoj Lici. Ako je netko ponegdje u ličkoj periodici prigodno i uputio na Starčevića ili na njegova djela, npr. u zborniku *Lika u prošlosti i sadašnjosti* iz 1973.³² ili u *Ličkom zborniku* za 1978,³³ sasvim je izvjesno da ga nije baš često spominjao, a još manje naglašeno afirmirao. To se promijenilo tek raspadom druge Jugoslavije i uspostavom neovisne Republike Hrvatske u Domovinskome ratu ranih 1990-ih godina. Tada je Ante Starčević u *Vili Velebita*, od rujna 1992. do ožujka/travnja 2000. mjesečnom listu Like i Velebitskoga primorja, pozicioniran među „značajne ličnosti naše prošlosti“.³⁴

U povodu 100. obljetnice smrti Ante Starčevića 28. veljače 1996. položeni su vijenci na Starčevićev grob u zagrebačkim Šestinama i otvorena prigodna izložba u Gradskoj knjižnici ili nekadašnjem Starčeviću domu. „Na čast i slavu velikana naše povijesti, Ante Starčevića, na dan stote obljetnice njegove smrti 28. veljače 1996. godine, upriličeno je niz prigodnih svečanih skupova i priredbi od Starčevićeva rodnog mjesta Velikoga Žitnika kod Gospića i njegove zavičajne Like preko Zagreba, grada Starčevićeva školovanja, života i djelovanja, pa sve do daleke Australije, Kanade i Sjedinjenih Američkih Država gdje su hrvatski iseljenici također obilježili stotu obljetnicu smrti toga istinskoga humanista, političara i književnika. Za čitatelje ‘Vile Velebita’ zabilježili smo neka od tih zbivanja foto-zapisima na dan 28. veljače. Iako održani u raznim mjestima i različiti po sadržaju, svi ti događaji posvećeni stotoj obljetnici smrti ‘najbistrijeg političkoga uma što su ga Hrvati ikad imali’, kako je to na jednom mjestu kazao akademik Dubravko Jelčić, povezani su zajedničkom niti opstojnošću hrvatske nacionalne misli za koju se Starčević tako ustrajno borio svim svojim bićem. Tragom te niti je rasla i izrasla slobodna, suverena i nezavisna država Hrvatska potvrđujući tako Starčeviću misao i nauk. U takvom ozračju sjećamo se i slavimo velikana naše povijesti, našega Ličanina. Ne zaboravimo pritom da je upravo Ante Starčević iznad svega držao do ljudskoga poštenja i do snage morala, upozoravajući kako trebamo biti skromni kaneći se bahatosti i rasipnosti te da baš takvim vladanjem uzmognemo postati što neovisnijima i samostalnijima. Te Starčevićeve poruke najmanje smijemo previdjeti upravo danas“, napisala je u *Vili Velebita* članica uredničkog kolegija Mirjana Greblo.³⁵

³² Z. DEROSI (1973): 211–216; MATKOVIĆ (1973): 217–224.

³³ Nešto od pirnih običajih u Lici. *Lički zbornik 1* (1978): 35–42.

³⁴ Ante Starčević. *Vila Velebita*, 9–10/II (15. svibnja i 15. lipnja 1993).

³⁵ Starčević – uzor i orijentir. *Vila Velebita*, 43/V (22. ožujka 1996).

Dok su se još osjećale posljedice Domovinskoga rata, a Hrvatska se poslije ratne pobjede polako okretala prema mirnodopskome razvoju, u Gospiću su isplanirani „Starčevići dani“. Sam dan Ličko-senjske županije obilježen je na rođendan Ante Starčevića 23. svibnja 1996. u znaku „Oca domovine“ brojnim kulturnim, sportskim i političkim manifestacijama, a pred Starčevićevu bistu u Klancu položeni su vijenci. U *Ličkom kalendaru* za 1996. objavljeni su prilozi Dubravka Jelčića i Tomislava Sabljaka o Anti Starčeviću, a priloženo je i rodoslovno stablo Starčevića iz Velikoga Žitnika, rad kipara Ante Starčevića.³⁶ *Vila Velebita* je iz bogatog Starčevićeva opusa izabrala odlomke koji pokazuju njegove ideje i shvaćanja, a tijekom godine objavljivala je pojedine priloge o njegovu životu i stvaranju, npr. podlistak iz pera povjesničara Ive Perića. „Znao je da bez države nema prave narodne slobode, a pogotovo ne za Hrvate koji su kroz povijest dobro upoznali zamke suživota sa susjedima“, napisao je Ante Bežen, tada glavni i odgovorni urednik *Vile Velebita*, a tu je ocjenu ponovio i u recentno objavljenoj knjizi.³⁷

Vila Velebita je u povodu 100. obljetnice smrti Ante Starčevića objavila i prigodnu pjesmu iz pera gospićkog profesora i pjesnika Grge Rupčića:

*„Ovdje vrijeme stoji pored mirnih voda
Otešice bistre i njenih pritoka
Starčevića stablo još se uvijek grana
mladicama punim životnoga soka*

*Vrištine i breze kao davno prije
zamišljene snuju pređu čudnog tkanja
čudesnu ljepotu šire oko sebe
dok Velebit gordi o vječnosti sanja*

*Ovi znaci Like ispod modrog svoda
urastu u biće, u korijenje samo
Po njima smo ono što oduvjek bjesmo: pravedni i
Tvrđi... Drukčije i ne znamo!*

*Još nikada nismo poniknuli glavom
ko ni naši stari – Starčevića soj
Oca Domovine nauk dobro znamo
što to znači biti na svojem svoj.*

³⁶ Ulomci o Starčeviću, Starčević kao književnik, Rodoslovlje Starčevića. *Lički kalendar 1996*: 147–167.

³⁷ BEŽEN 2023: 115.

³⁸ Ocu domovine. *Vila Velebita*, 42/V (23. veljače 1996).

*I dok teku vode ličkih ponornica
Velebit se gordi ispod plavog svoda
Hrvatu će uvijek svete riječi biti
dostojanstvo, ljubav, pravda i sloboda.*

Grga Rupčić

*U Žitniku, siječnja 1996.*³⁸

Franjo Tuđman, prvi predsjednik Republike Hrvatske, otvorio je na dan Ličko-senjske županije 23. svibnja 1998. u Velikom Žitniku Spomen-dom Ante Starčevića, u povodu 175. obljetnice njegova rođenja. U malom i gotovo opustjelom selu nedaleko od Gospića održan je narodni zbor na kojem je bilo oko 800 ljudi, uglavnom iz Gospića i okolice, a stigla su i dva autobusa s bivšim političkim zatvorenicima iz Zagreba. Ljudi su se okupili oko svečane tribine, podignute nedaleko od novog Spomen-doma koji je sagrađen u blizini mjesta na kojem se nalazila Starčevićeva rodna kuća. Dom je podignut u stilu ličkih seoskih kuća iz Starčevićeva vremena, a uz kuću, koju je tek trebalo opremiti iznutra, uređen je i njezin okoliš. Na svečanoj tribini okupili su se najviši dužnosnici Republike Hrvatske i Ličko-senjske županije te istaknuti predstavnici kulture, obrazovanja, znanosti i gospodarskog života. Franjo Tuđman došao je s pratnjom u Veliki Žitnik s Bjelolasice, gdje je posjetio hrvatske sportaše koji su se pripremali za nastup na Svjetskom nogometnom prvenstvu. Prigodan program izveli su članovi Kulturno-umjetničkog društva „Dr. Ante Starčević“ iz Gospića. Martin Štimac i Vladimir Knež pročitali su misli i dijelove govora Ante Starčevića, a cijeli program proslave vodila je Katarina Dasović. Potom su govorili najviši državni dužnosnici: predsjednik Hrvatskoga državnog sabora Vlatko Pavletić, predsjednik Vlade Republike Hrvatske Zlatko Mateša te saborski zastupnik i bivši premijer Nikica Valentić. Na narodnom zboru govorili su i ličko-senjski župan Ante Frković, predsjednik županijskog odbora Hrvatske demokratske zajednice Miroslav Petry i sveučilišna profesorica Manja Kovačević. Župan Frković predao je Tuđmanu povelju kojom je proglašen počasnim građaninom Ličko-senjske županije. Nakon što je klančki župnik Marko Cvitković blagoslovio Spomen-dom, presijecanjem vrpce otvorio ga je svečano Franjo Tuđman. Nakon otvaranja i razgledanja Spomen-doma predsjednik je s pratnjom posjetio kuću Mile (Mike) Valentića u Gospiću, gdje se zadržao u razgovoru uz lički pršut, sir škripavac i šljivovicu. Potom su sudionici proslave ručali u restoranu „Most“. „Misao Ante Starčevića u temeljima je sadašnje hrvatske države“, prenijela je Tuđmanove riječi *Vila Velebita*.³⁹

U prosincu 2006. u povodu 110. obljetnice smrti Ante Starčevića, izašao je poseban broj *Vile Velebita* – koja se u međuvremenu preobrazila iz redovita

³⁹ Predsjednik Republike dr. Franjo Tuđman otvorio u Velikom Žitniku Spomen-dom dr. Ante Starčevića. *Vila Velebita*, 70/VII (26. lipnja 1998).

mjesečnika u povremeni časopis – o Starčeviću životu, misli i stvaralaštvu u nakladi zavičajne Udruge Ličana „Vila Velebita“ iz Zagreba.⁴⁰ „Starčevića i danas uglavnom hvale, ali ga malo tko doista slijedi. Zato ga radije prešućuju nego ističu, zato još uvijek nisu izdana njegova sabrana dijela. Umjesto stvarnog uzora, on je mnogima u politici, kulturi i znanosti zapravo podsjetnik na nečistu savjest“, napisao je glavni urednik Ante Bežen.⁴¹ *Vila Velebita* donijela je „Starčeviću himnu“ Augusta Harambašića i pjesmu „Ocu domovine“ Grge Rupčića te podsjetila da je i Franjo Tuđman govorio o Anti Starčeviću kao o velikanu hrvatske nacionalne misli. Prenijela je i izjavu zagrebačkog gradonačelnika Milana Bandića o Starčeviću kao istinskom domoljubi i vođi. Ličko-senjski župan Milan Jurković govorio je za *Vilu Velebita* o odnosu prema tom velikom čovjeku te o aktualnim zbivanjima u županiji. Starčevićeve misli, objavljene u toj prigodi, izabrao je Jure Karakaš, prosvjetni djelatnik i pisac rodnom iz Podlapca.

Konzultiranje širokoga kruga suradnika, koji su na različite načine podupirali kolektivni identitet, igralo je značajnu ulogu u davanju statusa posvećenosti Anti Starčeviću u *Vili Velebita*. Tako je npr. Dubravko Jelčić pisao o Starčevićevoj aktualnosti kao najboljoj školi „hrvatske misli, nacionalne energije, moralne čistoće i tolerancije“.⁴² Josip Bratulić je razmišljao o Starčeviću kao povijesnom svjetioniku, a Branimir Butković pisao o njemu kao hrvatskom političkom go-rostasu. Ante Selak je objašnjavao da je Starčević bio protiv spajanja hrvatskoga i srpskoga jezika te da je njegov jezik pomalo nečitak. Ivica Mataija je naveo da je mladi Starčević pisao o svadbenim (pirnim) običajima u Lici, a Jasminka Milinović da je bio pokretač političkih novina. Jure Murgić je objasnio da je Ante Starčević bio vjernik i protivnik klera, a Jasna Ćutić da je protusrpstvom odgovorio na protuhrvatstvo. Ana Tomljenović osvrnula se na pravaška glasila i pravaše u Gospiću, a Anamarija Starčević Štambuk obiteljskom pričom sugerirala kako je starčevićanski duh gordost i hrvatski ponos. Mirjana Greblo je nabrojala političare, umjetnike i druge poznate izdanke Starčevićeve loze, a Dijana Fišter portretirala posljednje počivalište Ante Starčevića u Šestinama.⁴³ Dok je Ivica Sokolić popisao hrvatske ustanove koje su tada nosile Starčevićovo ime, Avenka Butković je posjetila Osnovnu školu Ante Starčevića u Zagrebu i provela među učenicima anketu o Starčeviću. Razgovarala je i s Miroslavom Rožićem, tadašnjim čelnikom Hrvatske stranke prava, o politici njegove stranke s obzirom na Starčevićeve državotvorne ideje. Marko Čuljat je napisao da su Starčevići i tada bili najbrojniji u Velikom Žitniku, Gospiću i Klancu. Ana Tomljenović je prenijela

⁴⁰ Dr. Ante Starčević. 110. obljetnica smrti. *Vila Velebita*, 11 (103) (prosinac 2006).

⁴¹ Uzor ili nečista savjest? *Vila Velebita*, 11 (103) (prosinac 2006): 2.

⁴² Najbolja škola hrvatske misli, nacionalne energije, moralne čistoće i tolerancije. *Vila Velebita*, 11 (103) (prosinac 2006): 8–9.

⁴³ Dr. Ante Starčević. 110. obljetnica smrti. *Vila Velebita*, 11 (103) (prosinac 2006).

razgovor s kiparom Petrom Dolićem, autorom poprsja Ante Starčevića u Velikom Žitniku, a Željko Mataija predstavio umjetničke suvenire Ivana Golca iz Gospića. Ivica Sokolić je portretirao bivši Starčevićev dom (Gradska knjižnica) u Zagrebu, gdje je 28. veljače 1999. otkriven prvi Starčevićev spomenik u glavnom gradu. Anketa o tome što se o Anti Starčeviću zna u narodu pokazala je da se o njemu ne zna mnogo ili se ne govori dovoljno,⁴⁴ pa je Udruga Ličana „Vila Velebita“ pokrenula inicijativu da Osnovna škola u Karlobagu dobije ime njegova strica Šime Starčevića, svećenika i tvorca prve gramatike hrvatskoga jezika na hrvatskome jeziku. Desetak godina kasnije, u središtu Gospića otkriveno je spomen-obilježje ličkim jezikoslovcima Šimi Starčeviću, Franu Kurelcu i Anti Starčeviću, a u Zagrebu objavljena prigodna knjiga o tome trojcu kao jezikoslovnom trokutu.⁴⁵

Zaključno se može konstatirati da su različiti primjeri sjećanja na Antu Starčevića u Lici tijekom više od stotinu godina od kraja 19. do početka 21. stoljeća bili uvjetovani društveno-povijesnim mijenama i samo djelomično neovisni o njima. Apologetska mitologizacija tijekom prve polovice 20. stoljeća i gotovo spomenička kanonizacija Starčevića u Lici uoči Drugoga svjetskog rata ustupila je mjesto dominantnom ignoriranju i potpunom prešućivanju te izrazito reduciranoj javnoj cirkulaciji u drugoj polovici 20. stoljeća da bi se nastavila afirmacijom i stabilizacijom u kolektivnom pamćenju potkraj 20. i početkom 21. stoljeća. Pola stoljeća aktivnog sjećanja povuklo se pred pola stoljeća aktivnog zaborava da bi se iznova vratilo u procesu ponovne uporabe i reinterpretacije sjećanja, potencijalno otvorenom za preoblikovanje značenja i tumačenje u novome kontekstu. Često slavljeno i ponekad odbacivano, stalno na putanji klatna između erupcije i smiraja u pamćenju, Ante Starčević bio je i ostao u čvorištu ličkoga identitetskog imaginarija kao dijela kolektivne nacionalne memorije.

⁴⁴ Anketa: Što se danas o Anti Starčeviću zna u narodu? *Vila Velebita*, 11 (103) (prosinac 2006): 34–35.

⁴⁵ BEŽEN – HORVAT – JOZIĆ 2017.

Bibliografija

Arhivsko gradivo

HR-HDA-1354 – Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Režimske i reakcionarne organizacije.

Novine, periodika i druga izdanja

Hrvat (Gospić, 1895 – 1911)

Lička sloga (Zagreb, 1934 – 1941)

Ličke novine (Gospić, 1953 – 1976)

Lički Hrvat (Gospić, 1922 – 1924)

Lički Hrvat (Zagreb, 1937 – 1938)

Lički vjesnik (Gospić, 1976 – 1991)

Lički kalendar 1996. 1995. Gospić: Marko Čuljat (Tiskara Gospić).

Lički kalendar i poslovni adresar 1958. 1958. Gospić: Ličke novine.

Lički zbornik 1. 1978. Gospić: Muzej Like Gospić.

Lički zbornik za 1936. godinu. I (IV). 1936. Zagreb: Naklada „Ličkog kalendara“.

Starčevićanac (Gospić, 1907 – 1908)

Velebit (Gospić, 1944 – 1945)

Vila Velebita (Zagreb, 1992 – 2006)

Literatura

ASSMANN, Aleida. 2010. „Canon and Archive“. U *A Companion to Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, ur. Astrid Erll – Ansgar Nünning, 97–108. Berlin – New York: De Gruyter.

BARIŠIĆ, Pavo. 2022. *Ante Starčević: ideali slobode i prava*, Zagreb: Školska knjiga.

BEŽEN, Ante. 2023. *Zov ranjenog zavičaja: o vremenu Domovinskog rata i poraća iz ličke perspektive*. Gospić: Državni arhiv u Gospiću – Veleučilište „Nikola Tesla“.

BEŽEN, Ante – HORVAT, Marijana – JOZIĆ, Željko. 2017. *Lički jezikoslovni trolist – Šime Starčević, Fran Kurelac, Ante Starčević*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Udruga Ličana „Vila Velebita“.

BRLIĆ, Ivan. 2017. *Lička i senjska građanska društva 1835. – 1945.*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

DEROSSI, Julije. 2007. *Čekulade nema: gospićka ljudikanja*. Gospić: Matica hrvatska Gospić.

DEROSSI, Zlata. 1973. Lički jezikoslovci. U *Lika u prošlosti i sadašnjosti*, odg. ur. Branimir Gušić, 211–216. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.

DOŠEN, Antonia. 2013. „Gospić u lokalnim novinama (*Ličanin, Hrvat, Srbin* i *Starčevićanac*) na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće“. *Časopis za suvremenu povijest* 2/XLV. Zagreb: 327–344.

- DOŠEN, Antonia. 2020. „Gospić u lokalnim novinama (*Ličke novine, Narodno jedinstvo, Lički Hrvat i Lički glas*) u Kraljevini SHS / Jugoslaviji“. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 2/III. Zagreb: 187–221.
- GROSS, Mirjana. 2000. *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*, Zagreb: Golden marketing.
- MATKOVIĆ, Marijan. 1973. Lika u hrvatskoj književnosti. U *Lika u prošlosti i sadašnjosti*, odg. ur. Branimir Gušić, 217–224. Karlovac: Historijski arhiv u Karlovcu.
- PAAR, Adolf. 2011. *Hrvatski sokol*, Samobor: Društvo za športsku rekreaciju „Šport za sve“.
- ŠUTE, Ivica. 2010. *Slogom slobodi. Gospodarska sloga 1935.-1941.*, Zagreb: Srednja Europa.
- VEZMAR, Gojko. 1987. „Partizanska štampa u Lici 1941.-1945.“. *Časopis za suvremenu povijest* 2/XIX. Zagreb: 61–79.

Remembering Ante Starčević in Lika

Ante Starčević, born in 1823 on May 23 in Veliki Žitnik near Gospić, established himself during his lifetime as a promoter of modern Croatian national thought. For this reason, even after his death in Zagreb on February 28, 1896, he remained recognizable in the collective memory. Generations of Lika residents, in and outside of Lika, kept a vivid imagination of his work and importance. Today, a lot is known about Starčević, but little is known about what was written about him by newspapers published in his native Lika and Lika media outside Lika. Thus, the *Pravaški Hrvat*, a newspaper for education, economy and politics published in Gospić, highlighted already on March 5, 1896 the news of Starčević's death on its front page. From January 1907 to May 1908, *Starčevićanac*, the newspaper of Starčević's party in Gospić, was published. The *Hrvatska sokolska župa Ante Starčević*, founded in 1909 in Gospić, held a gathering in Otočac in August 1910. Members of the Sokol movement from Gospić, Otok and Senj came to the gathering. The centenary of Ante Starčević's birth was also celebrated in Lika during May 1923, primarily in Perušić. *Lički Hrvat*, the publication of the Lika-Krbava organizations of the Croatian Republican Peasant Party, dedicated a special issue to that anniversary. In May 1936, a memorial plaque to Ante Starčević was unveiled in Klanac on the parish church where he was baptized, on the occasion of the 40th anniversary of his death, which was also reported on in Zagreb's *Lička sloga*, the most important publication focused on Lika between the two world wars. *Ličke novine* and *Lički vjesnik* did not particularly promote Ante Starčević during the period of socialism, although from time to time there were scant references to him in the regional periodicals (e.g. the article “Notable and Prominent Ličani” in the *Lički kalendar* for 1958) or his works (e.g. the article “Something about wedding

customs in Lika” in the *Lički kalendar* for 1978). On the day of the Lika-Senj County on 23 May 1998, the President of the Republic Franjo Tuđman opened the Ante Starčević Memorial in Veliki Žitnik. “Ante Starčević’s thought is in the foundations of the present Croatian state”, Tuđman’s words were quoted by *Vila Velebita*, then a monthly newspaper of Lika and the Velebit area. In December 2006, on the occasion of the 110th anniversary of Starčević’s death, a special issue of the *Vila Velebit* magazine about his life, thoughts and creativity was published by the native Association *Udruga Ličana Vila Velebita* from Zagreb. Apologetic mythologizing during the first half of the 20th century and the almost monumental canonization of Starčević in Lika on the eve of the Second World War gave way to dominant ignoring and complete silence or extremely reduced public circulation during the second half of the 20th century to continue with affirmation and stabilization in the collective memory at the end of the 20th and the beginning of the 21st century.

Key words: Ante Starčević, Lika, Gospić, Klanac, Otočac, Perušić, Veliki Žitnik, 20. stoljeće

Ključne riječi: Ante Starčević, Lika, Gospić, Klanac, Otočac, Perušić, Veliki Žitnik, 20th century

Željko Holjevac
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Trg Marka Marulića 19, 10 000 Zagreb
zeljko.holjevac@pilar.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Filip Šimetin Šegvić i Jure Trutanić

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),

Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),

Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),

Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),

Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at

Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“

<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*